

Ale otázkou (kacířskou, hlavně v Čechách) zůstává, jestli podrobné studium jeho díla má být skutečně nezbytnou součástí přípravy budoucích učitelů. V biologii také nestudujeme (povinně) kompletní dílo Charlese Darwina. Ke zhodnocení jeho významu stačí pochopit, co je přírodní výběr a jak se díky němu vyvíjejí druhy. Komenský by se pak zjednodušeně dal shrnout do lapidárního konstatování: „Pusté memorování ve škole nemá velký význam, zkuste to jinak, aby učení bylo trochu zábava.“ To je ale asi obecný pohled přírodovědců na většinu podobných oborů. Trochu moc se v nich mluví a výsledná data jako scházejí. (Psychologové a didaktici mají zase naopak pocit, že přírodovědci neuznávají obecné základy vzdělanosti, neustále se vytažují impakt faktory a zoufají si nad nedostatkem znalostí podružných detailů, jež si lze doplnit po chvíli práce s Wikipedií. A mají do jisté míry pravdu...)

Jak vychovat osobnosti

Tady vstupujeme na ještě tenčí led než v případech prvním. Osobně vidím jako klíčový už samotný výběr. Být charismatickou

osobností se nedá naučit, buď jí jste, anebo ne. To mimo záznamy přiznávají všichni psychologové, s nimiž jsem hovořil. A ani 100 hodin výuky psychologie za semestr nepomůže. Výběr spočívá podle mého názoru ve změně přístupu – že přestaneme považovat učitelské obory za velkokapacitní výrobní linku a začneme je spíše pěstovat jako skromnější, ale elitní útvar. A dále budeme i ve studentech učitelských oborů podněcovat hrstku na to, jaký obor studují. Ale to je asi nespílitelný sen, jednak kvůli způsobu financování vysokých škol a také kvůli snaze vysokoškolsky vzdělat každého, když to jen trochu jde. V danou chvíli by spíš stačilo na vysokých školách nepotlačovat osobnosti. Zacházet se studenty jako s mladšími kolegy, ne jako s materiálem.

Bez kvalitního celoživotního vzdělávání to nejde

Mně osobně vždy více optimisťákem vyučovací kurzy pro učitele, které na Přírodovědecké fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích už dlouho pořádáme. Je opravdu osvěžující se čas od času potkat s dobrými učiteli, kteří chtějí být

ještě lepšími. Už jich těmi kurzy prošlo několik set a nás ohromně těší, že se na ně stále vrací. A vidíme, že k chuti nadále se vzdělávat nepotřebují velkou finanční podporu, stačí jim jen neklást překážky. Mimochodem, vždy mě pobaví, jak moc se vyučování dospělých (a navíc učitelů!) podobá vyučování našich studentů. I učitelé si občas čtou pod lavicí, nevypínají si před hodinou mobily, baví se během výkladu se sousedem a pokoušejí se zaujmout hezké spolužačky.

Systém celoživotního vzdělávání je dosud v plenkách, dost živelně vznikají kurzy tu vyšší, tu nižší kvality. Na úrovni škol mnohdy pozorují spíše snahu získat ze školení libovolný papír s razítkem pro další neúčelné hlášení, které pak nejspíš nikdo nečte, než se pít po jeho obsahu. Kariéerní řád pro učitele potřebujeme jako sůl. To, že jeho spuštění bylo opět odloženo, není pro české školství dobrá zpráva.

Tomáš Kučera, Erika Smrtová

Krajinné souvislosti – prostor pro multidisciplinární výuku?

Deset let po přijetí Evropské úmluvy o krajině je dostatečná doba na krátké ohlédnutí se za tím, co nám úmluva přinesla a jak jsme ji v naší republice naplnili. Evropská úmluva o krajině byla přijata ve Florencii 20. října 2000, Česká republika ji ratifikovala 30. října 2002, ovšem s platností až od 1. října 2004. Úmluva uplatňuje princip aktivního zapojení veřejnosti do rozhodování o budoucím využití krajiny, jejím vzhledu a kvalitativních ukazatelích, a to ve třech oblastech: vzdělávání na všech stupních škol, účasti obyvatelstva na rozhodování (participace), a uplatnění krajinové politiky v procesu rozhodování o využití území.

Úmluvu je třeba chápat jako komplexní dokument, jenž má za cíl zlepšení stavu a nakládání s krajinou včetně zelené infrastruktury měst. Důraz se klade na posilování hodnot humanismu a spoluodpovědnosti obyvatel za stav a vývoj prostředí. Význam úmluvy lze proto v našich podmínkách chápat i tak, že se zaměřuje na všechny potenciální účastníky rozhodování, řízení a nakládání s krajinou včetně tzv. klíčových hráčů majících skutečný reálný vliv. Podtrhuje důležitost obecného vzdělávání a výchovy k občanské uvědomělosti na středních školách.

Krajinová tematika je včetně urbanismu zastoupena v předmětech zeměpis (geografie), přírodopis (biologie) a zmíněna v průřezovém tématu environmentální výchova. Participace na veřejném životě zahrnuje občanská výchova a průřezové

téma výchova demokratického občana. Přestože krajina je nositelkou mnoha dalších historických, kulturních, estetických, duchovních či jiných hodnot, nejsou tato témata v současném systému základního a sekundárního vzdělávání prakticky vůbec zohledněna v příslušných předmětech.

V osmi středních školách napříč regiony ČR jsme provedli dotazníkové šetření s cílem ověřit znalosti typologie krajiny

a jejich ekosystémových funkcí a také zjistit, jak je krajina a její hodnota vnímána. Ukázalo se, že samotné vymezení není jednoznačné. Žáci uváděli jako součást krajiny jak přírodní, tak antropogenní prvky, tedy lesy, skály, pole a rostliny (více než 80 % odpovědí), zvířata (74 %), zahrady (68 %), s odstupem pak následovaly doly, skládky, komunikace a město (ca 40 %). Zajímavé je, že na této úrovni jmenovali i západ Slunce a počasí. Člověka coby hlavního krajinotvorného činitele zmínila jen třetina žáků, což dokládá a podtrhuje celkové zmatení, kdy veřejnost krajinu často zaměňuje či spojuje s přírodou a životním prostředím.

Další část dotazníku byla věnována znalostem v předem definovaných kompetencích. Nejlepší průměrné znalosti vykazali žáci v identifikaci typických krajinových struktur a prvků (správně odpovědělo 70 % žáků). Naopak nejhorších výsledků dosáhli ve znalosti ekologických funkcí, kde jich zcela správně odpovědělo jen 21 %, zato 53 % odpovědělo zcela špatně, což považujeme za alarmující výsledek. Vzhledem k zaměření otázek (měly podobu přířizovacího výběru fotografií) můžeme tyto výsledky interpretovat i tak, že žáci měli problém pochopit souvislosti mezi krajinou a vodním cyklem a druhovým bohatstvím. V otázce zaměřené na proměnu a vývoj krajiny byly výsledky vyrovnané, míra úplného propadu se pohybovala do 17 %.

Zajímalo nás také, jak žáci vnímají hodnotu konkrétních krajinových dominant. Nejlépe se orientovali v přiřazení jednotlivých dominant k ekonomické, historické a přírodní hodnotě. Estetickou hodnotu přiřadili jen výtvarům lidské práce (Květná zahrada), aniž by vegetačním prvkům přiřadili hodnotu přírodní, a zcela pak opomeli přírodní estetiku (Pravčická brána).

Nakonec jsme se zaměřili na vnímání krajiny „domova“, tedy především městské

1 Udržování povodňových značek v zaplavených územích považujeme za velmi důležitý vzkaz budoucím generacím. Na snímku sloup s uvedením výšky hladiny za historických povodní a pocta rybníkáři Jakubu Krčínovi, Smítka u rybníka Rožmberk

2 Neméně důležitá je tatáž povodňová paměť v sídlech (Stará Hlína u Třeboně, srpen 2002). Rozliv řeky ve volné krajině snižuje riziko zaplavení měst.

3 Český Krumlov patří spolu s Pražským hradem mezi nejnavštěvovanější památky v České republice. Málokdo si však uvědomuje, že i na tak exponovaných místech se můžeme v zahradách, sadech a parcích setkat s přírodou.

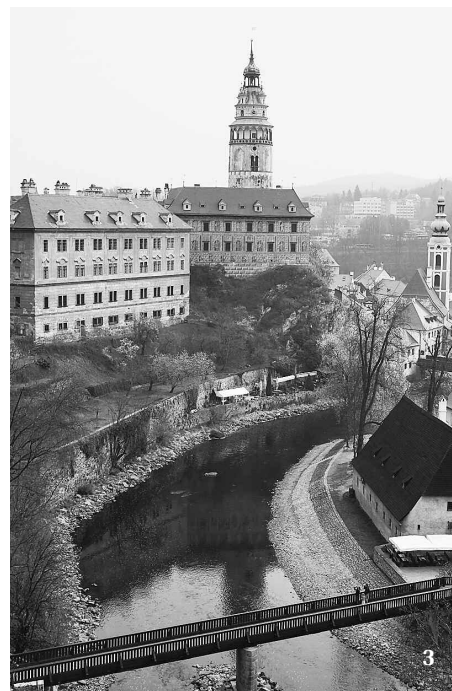
4 Zahrady a parky bývají často vnímány jako místa vytvořená člověkem mající jen estetickou hodnotu, zcela se pak opomínají jejich význam pro volně žijící druhy živočichů a planě rostoucí druhy rostlin. V parku u zámku Konopiště se prolínají kulturní výsadby s přirozeně se šířícími druhy. Snímky T. Kučery

krajiny. Jednoznačně se ukázalo, že prostředí, v němž žáci vyrůstají, formuje jejich vztah k okolí a postoj k tomu, jak tento stav zlepšit. Větší podíl žáků žijících v průmyslových oblastech hodnotil pozitivně přírodní prvky v krajině, nicméně v celkovém průměru jen 18 % respondentů se líbila více zalesněná krajina než původní hospodářská krajina pastvin a malých polí, které dávalo přednost 42 % žáků, zatímco 38 % se nelíbila ani jedna z nich.

Pokud mají žáci sami navrhnout nějakou změnu, která povede ke zlepšení kvality života v jejich obci, uvádějí nejčastěji zvětšení rozlohy zelených ploch. Veřejná zeleň představuje obecně nejvýraznější charakteristiku, již ve svém okolí vnímají a hodnotí, ovšem spíše v obecné rovině. Pouze ojediněle popisovali konkrétní návrhy a způsoby řešení navrhované změny. Avšak ve chvíli, kdy si mohli vybrat z nabídky více odpovědí, se ukázalo, že kromě zeleně oceňují dostatek míst pro setkává-

ní a relaxaci (zeleň zde tedy může zčásti překrývat jinou, skutečnou motivaci). Jen polovina dotazovaných vnímá okolí svého bydliště jako atraktivní a zajímavé pro návštěvníka odjinud. Ostatní by návštěvu vzali radši do Prahy nebo Českého Krumlova (preferenci historických a kulturních hodnot), případně do přírody (Šumava, Český ráj). Určitě by nešli do oblasti povrchové těžby, na Mostecko či Ostravsko. Tyto postoje odrážejí spíše naučená schémata než vlastní individuální názor.

Pokud má výuka vést k formování pozitivního vztahu ke krajině, pak by měla vycházet především z místního regionu a ukázat pozitiva i negativa konkrétních krajin. Zdaleka největší přínos mají exkurze a výlety po okolí, kde kromě prezentace biologických objektů lze názorně ukázat a předvést ekologické či ekosystémové funkce zeleně (např. chladicí efekt lesa, retenční význam přirozené nivy, ochranu půdy před erozí, druhově pestré biotopy

apod.). Velký potenciál pro doplnění regionální výuky mají i další předměty, především zeměpis, dějepis, výtvarná a hudební výchova, ale také třeba literatura. Místní autoři přelomu 19. a 20. stol., kteří psali v realistickém stylu (např. J. Š. Baar, K. Klostermann, T. Nováková, K. V. Rais), mohou i dnes oslovit čtenáře znalé místních realit. Poskytují totiž konkrétní představu, jak naši předci v minulosti udržitelně hospodařili a zachovávali potravinovou soběstačnost.

V souvislosti se změnami klimatu a výkyvy počasí, které se v posledních letech projevují regionálními extrémy, krajina a zejména její ekologické funkce opět nabývají na významu. Jakkoli má tato tematika již přesahy do zeměpisu a fyziky, za zásadní příklad klíčové ekosystémové funkce považujeme retenci vody v krajině, tedy zachování „povodňové paměti“ v myslí obyvatel (obr. 1 a 2). Hlavně v oblastech postižených velkými povodněmi je velice důležité tyto události opakovaně připomínat a vysvětlovat, jak a proč k nim došlo a jak se jim dá předcházet, a to z hlediska klimatických příčin i ve vztahu k funkci vodohospodářských staveb. Pochopení krajinných souvislostí společně se znalostí limitních parametrů počasí může mít za následek zmírnění ničivých důsledků příštích povodní, což je jedna z klíčových věcí, kterou nás krajina naučila – že se takové události v krátkém nebo delším časovém rozmezí periodicky opakují. Tím dostává Evropská úmluva o krajině zcela konkrétní obrysy – jen na základě dlouhodobé znalosti ekosystémových funkcí v konkrétní krajině lze s krajinou nakládat udržitelně a kvalifikovaně rozhodovat o její budoucnosti.

Pozn. redakce: Tématu krajiny, jejich funkcí i z hlediska výskytu povodní a sucha jsme se v Živě věnovali již v řadě příspěvků – viz např. 2011, 1–6; aktuálně v seriálu Povodně a sucho – krajina jako základ řešení v letošním ročníku Živy (2015, 1: 21–24 a XII–XIII; 2: XXXV–XXXVII; 3: 116–119) nebo také 2015, 3: XLV–XLVIII.